

Krzysztof Szwagrzyk

historyk
Instytut Pamięci Narodowej

historian
Institute of National Remembrance

Poszukiwanie ofiar systemu komunistycznego w Polsce. Doświadczenia i perspektywy

Search for the victims of the communist system in Poland. Experiences and perspectives

Abstrakt

W latach 1944-1956 liczba straconych na podstawie wyroków sądowych, zmarłych i zamordowanych wyniosła nie mniej niż 50 tysięcy osób, z czego co najmniej kilkanaście tysięcy było skutkiem podjętych przez nich walki i oporu przeciwko komunizmowi. Grzebano ich skrycie w utajnionych i w większości nieznanach do dziś miejscach. Z mocy prawa ich poszukiwanie, odnajdywanie, ekshumacje i identyfikacje genetyczne są statutowymi obowiązkami Instytutu Pamięci Narodowej. Proces poszukiwań nieznanach miejsc pochówku ofiar totalitaryzmów powinien być realizowany przez struktury państwa przy wydatnym współdziałaniu ośrodków naukowych, przy niezbędnych nowych regulacjach prawnych ograniczających niekontrolowane działania prowadzone przez pozainstytucjonalnych animatorów poszukiwań.

Słowa kluczowe: komunizm, ofiary terroru, pochówki, poszukiwania, badania genetyczne, Instytut Pamięci Narodowej

Abstract

In the years 1944-1956, the number of individuals executed based on court judgments, murdered or who died of other, unspecified causes amounted to no less than 50 thousand, with at least 10 thousand or more of these deaths resulting from the involvement of the victims in the struggle and resistance against communism. The victims were interred in secrecy, with no information given as to the place of their burial, so that even today, in most cases, the location of their bodies remains unknown. Under the provision of applicable laws, the Institute of National Remembrance engages in the search, exhumation and identification of the bodies on the basis of DNA analysis. The efforts to locate the burial sites of the victims of the totalitarian regimes should be led by government institutions in strict cooperation with research institutions; in this regard, new legal regulations are necessary in order to limit the uncontrolled search operations conducted by non-institutional parties.

Keywords: communism, victims of terror and persecution, burials, searches, genetic analysis, Institute of National Remembrance

UPADEK KOMUNIZMU W POLSCE W 1989 ROKU stworzył nieistniejące wcześniej warunki do sporządzenia możliwie pełnej oceny narzuconego przez Związek Radziecki i trwającego 45 lat systemu politycznego. Wśród pytań o jego charakter i wpływ na losy kilku pokoleń Polaków zasadnicze znaczenie mają te dotyczące skali zastosowanego terroru i liczby ofiar, szczególnie w odniesieniu do lat 1944-1956. Jednym z najbardziej znanych elementów rozliczeń z minionym ustrojem są prowadzone na szeroką skalę poszukiwania nieznanach miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego. Ich celem jest nie tylko ujawnienie miejsc grzebania szczątków ukrytych przed laty przez komunistycznych sprawców, ale i przywrócenie ofiarom tożsamości.

W ocenie badaczy historii najnowszej, w latach 1944-1956 liczba straconych na podstawie wyroków sądowych, zamordowanych w siedzibach

WITH THE COLLAPSE OF COMMUNISM IN Poland in 1989, a new opportunity emerged for the previously impossible full and complete assessment of the political system imposed on the region by the Soviet Union and lasting for a period of 45 years. Among the various questions concerning its nature and its influence on the fate of entire generations of Poles, one must not overlook the fundamental issue of the scale of persecution and the number of victims, in particular, with respect to the years 1944-1956. One of the most well-publicised aspects of settling the scores with the bygone totalitarian system are the large-scale efforts intended to locate the unknown burial places of victims of communist terror. Their aim is not just to discover the places of burial of human remains concealed by the communist perpetrators, but also to allow these anonymous victims finally regain their lost identity.

Urzędów Bezpieczeństwa i Informacji Wojskowej, zmarłych w więzieniach i obozach, zabitych w walce lub w trakcie działań pacyfikacyjnych UB, Milicji Obywatelskiej, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i wojska wyniosła nie mniej niż 50 tysięcy osób. Śmierć co najmniej kilkunastu tysięcy z nich była skutkiem podjętych przez nich walki i oporu przeciwko komunizmowi¹.

Charakterystyczną cechą wprowadzonego w Polsce po 1944 roku totalitarnego ustroju był wrogi stosunek aparatu państwowego wobec osób uznawanych za politycznych przeciwników, ich rodzin i współpracowników. Ideologiczna wrogość wobec nich trwała do upadku systemu politycznego w Polsce, a jej szczególną formą był stosunek władzy komunistycznej do zwłok swoich ofiar, grzebanych skrycie w utajnionych i w większości nieznanych do dziś miejscach².

Wiele czynności podejmowanych przez służby państwowe z chwilą zgonu aresztowanego, więźnia lub partyzanta nosiło wszelkie cechy działań przestępczych, których ostatecznym celem było ukrycie zwłok i zatarcie śladów mogących doprowadzić do ich odnalezienia. Proceder taki stosowano mimo formalnego obowiązywania przedwojennego prawa regulującego sprawy związane z chowaniem zmarłych, zastąpionego po II wojnie światowej wewnątrznie niespójnymi i mającymi tymczasowy charakter resortowymi zarządzeniami i okólnikami³.

Większość ofiar pochowana została na cmentarzach oraz na terenach do nich przyległych. Zwłoki dostarczone na nekropolie przez tajną policję, więźnia i obozy grzebano często na kwaterach przeznaczonych do pochówków samobójców, nieznanych ofiar wypadków, mieszkańców domów opieki, szczątków posekcyjnych ze szpitali, zlokalizowanych często pod cmentarnymi murami. Zwłoki straconych, zmarłych i zamordowanych chowano także poza cmentarzami. Dążenie do zachowania w tajemnicy przypadków śmierci powodowała, szczególnie w latach 1944-1947, podejmowanie szeregu decyzji o grzebaniu ciał w obrębach więzień, aresztów, siedzib tajnej policji politycznej – UB lub na najbliższych przylegających do nich terenach. Duża liczba zgonów przy ograniczonym obszarze możliwych do wykorzystania terenów więzień, aresztów, siedzib UB, spowodowała, że ofiary chowano również w odludnych rejonach, znajdujących się na terenach poligonów wojskowych,

In the view of researchers specialising in recent history, in the years 1944-1956, the number of the executed based on court judgements, murdered in various seats of the Security and Military Information Offices, dead in detention centres or prison camps, and killed in combat or during various pacifications by the Department of Security, the Civic Militia, the Internal Security Corps or the army, amounted to at least 50 thousand people. At least 10 thousand or more of these deaths were the direct result of the struggle and resistance against communism¹.

One of the characteristics of the totalitarian regime imposed on Poland after 1944 was its hostility towards all individuals who were considered political opponents of the new government, as well as their families and associates. This ideological hostility towards them persisted right until the ultimate collapse of the communist regime in Poland; one of its most radical manifestations has been the attitude of the communist authorities towards the remains of their victims, who would be buried in absolute secrecy, so that even today, in most cases, the location of their bodies remains unknown².

A substantial portion of the efforts undertaken by the government services upon the demise of a detainee, prisoner or partisan bore all the hallmarks of criminal conspiracy, its ultimate aim being to conceal the bodies and erase all traces which could later lead to their discovery. All these actions were taken even despite the fact that the pre-war legal regulations which governed all matters pertaining to the proper burial of the deceased had still formally remained in force for some time, before being superseded after World War II by internally inconsistent and temporary ministerial instructions and circulars³.

Most of the victims were buried in cemeteries or in areas located in their immediate vicinity. The bodies brought to the cemetery by the secret police as well as transported from various correctional facilities or prison camps would often be buried in the burial plots earmarked for suicide victims, unidentified accident victims, residents of social welfare centres or even for body parts and organs disposed of by medical facilities; these burial sites would often be located alongside cemetery walls. In many cases, however, the bodies of the executed, the dead or the murdered would also be buried away from any

na obrzeżach miast lub w lasach. Dla szybszego zatarcia śladów po ofiarach zwłoki więźniów, ale też zabitych w walce partyzantów, kierowano także do zakładów anatomii⁴.

Doświadczenia

Przez wiele lat w kraju – poza pojedynczymi przypadkami – nie podejmowano działań zmierzających do zlokalizowania tajnych pochówków. Szczególną aktywność w domaganiu się uruchomienia ich poszukiwań wykazywały rodziny poległych i zamordowanych oraz wspierające je środowiska kombatanckie. Istotnym utrudnieniem był przy tym brak metody badawczej pozwalającej na skuteczne odnajdywanie ukrytych miejsc pochówku i identyfikację ofiar. Ta powstała bowiem dopiero w 2003 roku we Wrocławiu z inicjatywy miejscowego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej i zakładała podjęcie zespołowego wysiłku specjalistów z zakresu antropologii, archiwistyki, archeologii, genetyki, historii i medycyny sądowej, zmierzającego do odnalezienia miejsc tajnych pochówków, ujawnienia szczątków ofiar, przeprowadzenia ich badań antropologicznych, medyczno-sądowych i genetycznych, zakończonych identyfikacją osobniczą i każdorazowo uroczystym pochówkiem. Podstawą założeń badawczych było przekonanie, że jedynie połączenie wiedzy i umiejętności naukowców zajmujących się różnymi dziedzinami nauki daje szansę na pozytywne zakończenie skomplikowanego procesu badawczego⁵.

Głównym celem prowadzonych w całym kraju prac poszukiwawczych jest odnalezienie utajnionych przez lata miejsc pochówków: a) więziennych – straconych na podstawie wyroków sądowych i zmarłych w więzieniach; b) pochówków dokonanych na zlecenie UB i Informacji Wojskowej osób zamordowanych i zmarłych w aresztach; c) partyzantów podziemia antykomunistycznego poległych w walce, pogrzebanych następnie w nieznanymi miejscach.

Na ostateczny wynik poszukiwań wpływa szereg czynników, z których najważniejszy związany jest z jakością realizowanego przez interdyscyplinarny zespół specjalistów procesu badawczego podzielonego na cztery ściśle powiązane ze sobą obszary działań: archiwalno-historycznych, archeologicznych, sądowo-antropologicznych i genetycznych.

known cemeteries. This policy of confidentiality with respect to any instances of death of political prisoners – especially in the years 1944-1947 – resulted in their bodies being routinely interred on the premises of prisons, detention centres or interrogation facilities of the Security Service or in their immediate vicinity. However, the increasing body count combined with the limited amount of available space near the prison facilities, detention centres or the Security Service buildings has resulted in the victims being buried in various remote areas – on military grounds, at the outskirts of towns and cities or in the woods. For faster erasure of any traces of the victims, the authorities would also hand over the bodies of the deceased prisoners, but also the insurgents killed in combat, to anatomy schools⁴.

Experiences

For many years, no attempts at locating the sites of these secret burials have been made, with the exception of a few isolated cases. The families of the murdered or the fallen and various veteran associations who supported the families have always been particularly vocal in their demands for an official search to be finally initiated. The absence of reliable research methodology which would allow for the efficient search for burial sites and the identification of the victims has, for many years, proved to be a significant obstacle. It was only in 2003 that such methodology was devised in Wrocław at the initiative of the local branch of the Institute of National Remembrance; this method, based on the collective involvement of specialists in the field of anthropology, archiving, archaeology, genetics, history and forensic medicine, focuses on the efforts aimed to locate the sites of secret burials, to unearth the remains of the interred victims and to subject them to anthropological, forensic and genetic analysis, resulting in their ultimate identification followed by an appropriate burial ceremony. The basic principle which guided the formation of this research methodology has been the assumption that only the combination of knowledge and skills of researchers in various fields gives a chance to successfully complete this complex research process⁵.

The primary objective of the searches carried out in the entire country is to locate the burial places

Sekwencję badań rozpoczynają poszukiwania i analiza materiału archiwalnego wytworzonego przez aparat represji państwa komunistycznego i innych źródeł historycznych. Bezценne – mimo swej niekompletności i specyfiki – są dokumenty Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Urzędów Bezpieczeństwa, Informacji Wojskowej, więziennictwa i wymiaru sprawiedliwości, dostarczające informacji zarówno o życiu i działalności ofiar komunizmu, jak i o ich cechach antropologicznych (wieku, wzroście, przebytych urazach, postrzałach, stanie uzębienia). Zebrany i opracowany materiał historyczny przynosi wiedzę o ofierze, okolicznościach jej śmierci, w nielicznych przypadkach także o prawdopodobnym miejscu pochówku, pozwalając niekiedy na jej wstępną identyfikację już na etapie otwarcia jamy grobowej. Drugim polem działań zespołu są badania archeologiczne umożliwiające dotarcie do pól grzebalnych, ich naukowe udokumentowanie i ekshumację szczątków dokonywaną przy udziale archeologów. Kolejnym etapem są badania antropologiczne i sądowo-medyczne polegające na opracowaniu i interpretacji materiału zebranego w trakcie ekshumacji, spełniające wymogi metodologii badań naukowych i zarazem zgodnych z regułami tworzenia ekspertyz sądowo-lekarskich i kryminalistycznych.

Uzyskane podczas prac ekshumacyjnych i oględzin sądowo-lekarskich dane mają nie tylko walory naukowe, ale mogą także być materiałem dowodowym w procesach karnych przeciwko funkcjonariuszom komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Możliwość taka powoduje, że zakres działań specjalistów z różnych gałęzi medycyny sądowej, podczas prac ekshumacyjnych szczątków ofiar komunizmu, nie różni się od zadań realizowanych w ramach codziennej pracy biegłego sądowego⁶. Stosuje się przy tym procedury identyczne z tymi wykonywanymi w przypadku identyfikacji osób zaginionych, wykonywanych na zlecenie krajowych prokuratur czy policji. Ostatnim etapem prac są badania genetyczne polegające na porównywaniu profilu DNA wyizolowanego ze szczątków ofiary oraz zabezpieczonego od ich najbliższych krewnych, zgodne ze współczesnymi standardami.

Do 2011 roku poszukiwania prowadzono w ramach projektu IPN „Miejsca represji i kaźni”. W latach 2003-2011 badania genetyczne szczątków

which have been kept secret for years: a) burial places of prisoners who were executed or who died in prison; b) burials made at the request of the Security Service or the Military Information of the murdered who died in detention facilities; and c) burials of the members of the anti-communist resistance who were killed in combat and subsequently interred in undisclosed locations.

The ultimate outcome of the search efforts is influenced by a variety of factors, the most important of which is related to the quality of the research process implemented by the specialist interdisciplinary team, divided into four strictly interrelated fields of action, namely: archival and historical, archaeological, forensic and anthropological, and genetic.

The entire sequence commences with the search and analysis of archival materials produced by the communist machinery of persecution as well as of various other types of historical sources. Despite their incompleteness and peculiar nature, the documentation produced by the Ministry of Public Security, the Security Service, the Military Information as well as by the justice and penitential system remains absolutely invaluable, for it provides us with information concerning both the life and activities of the victims of the communist regime as well as their anthropological characteristics, i.e. their age, height, dental records, records of any trauma or injuries, including gunshot wounds (where applicable). The collected and processed historical materials provide us with the knowledge about a victim, the circumstances surrounding his or her death as well as – in some cases – about the possible location of the victim's final resting place, sometimes also allowing the preliminary identification of the body when the burial pit is opened. The second field of activity of the research team is archaeological research which facilitates the identification of burial sites, their scientific documentation, as well as the exhumation of the human remains with the involvement of archaeologists. The next stage of the process involves anthropological and forensic analysis, including the study and interpretation of the evidence collected in the course of the exhumation, conducted in accordance with the applicable research methodology requirements and in a manner consistent with the procedures for the preparation of forensic reports.

i identyfikacje prowadzone były głównie w pracowni genetyki Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu, natomiast później większość badań realizowana była w powstałej w 2012 roku Polskiej Bazie Genetycznej Ofiar Totalitaryzmów. W 2012 roku IPN uruchomił ogólnopolski program badawczy „Poszukiwania nieznanymi miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego 1944-1956”. Z dniem 1 czerwca 2014 roku w ramach Instytutu Pamięci Narodowej powstał Samodzielny Wydział Poszukiwań. Dwa lata później na mocy decyzji polskiego parlamentu znowelizowano ustawę o Instytucie Pamięci Narodowej, powołując do życia Biuro Poszukiwań i Identyfikacji IPN, odpowiedzialne za proces poszukiwań, ekshumacji, badań medycznych i genetycznych ofiar totalitaryzmów.

Efektem dotychczas zrealizowanych w kilkudziesięciu miejscach prac jest odnalezienie na terenie całego kraju szczątków blisko 700 ofiar komunizmu i identyfikacja genetyczna ponad 60 osób⁷. Wśród nich znaleźli się legendarni dowódcy i żołnierze podziemia antykomunistycznego: płk Stanisław Kasznica – ostatni dowódca Narodowych Sił Zbrojnych, mjr Zygmunt Szendzielarz, „Łupaszko” – dowódca V. Wileńskiej Brygady AK, Danuta Siedzikówna, „Inka” – słynna sanitariuszka oraz „cichociemni”: mjr Hieronim Dekutowski, „Zapora” i mjr Bolesław Kontrym, „Żmudzin”.

Perspektywy

Poszukiwanie nieznanymi miejsc pochówku ofiar totalitaryzmów znacznie wykracza poza sferę badań naukowych⁸. Stanowi w rzeczywistości świadectwo działań państwa polskiego spełniającego swoją powinność wobec poprzednich pokoleń Polaków zamordowanych i poległych w XX wieku wskutek działań III Rzeszy, Związku Radzieckiego, komunistów w Polsce i nacjonalistów ukraińskich. Ze względu na skalę strat osobowych Polski w minionym stuleciu prace poszukiwawcze, ekshumacyjne i identyfikacyjne mogą trwać dziesięciolecia. Ich realizacja wymaga zapewnienia odpowiednich warunków pozwalających nie tylko na odnajdywanie ukrywanych przez sprawców miejsc pogrzebienia szczątków ofiar, ale także na zapewnienie całemu

In addition to its research value, the data obtained in the course of exhumation and forensic inspection may also serve as evidence in the course of criminal proceedings against the operatives of the communist Security Service. For the above reason, the scope of activities performed by the specialists in various fields of forensic medicine during exhumation of the victims of communist oppression remains almost exactly the same as the duties which they perform during their day-to-day work as court-appointed experts⁶. The procedures applied in the process are likewise identical to those used for the purposes of identification of missing persons at the request of the police or the state prosecution offices. The final stage of the process involves the genetic analysis of the recovered human remains, i.e. the comparison of the DNA profile obtained from such remains with the genetic material obtained from their closest living relatives, in accordance with the current state-of-the-art standards.

Until the year 2011, the search efforts were conducted within the project of the Institute of National Remembrance entitled the “Sites of Torture and Persecution”. In the years 2003-2011, the genetic analysis of human remains and their identification was mostly conducted at the genetics section of the Forensic Department of the Medical University in Wrocław; later on, most of the analyses have been moved to Polish Genetic Database of the Victims of Totalitarian Oppression, established in 2012. During the same year, the Institute of National Remembrance launched a nationwide research programme called “The search for unknown burial sites of the victims of communist terror, 1944-1956”. On June 1, 2014, the Independent Search Department was established within the framework of the Institute. Two years later, pursuant to the decision adopted by the Parliament, the *Act on the Institute of National Remembrance* was amended, with the Office of Search and Identification being established within its structure, its primary task being to search for the graves of the victims of totalitarian regimes, conduct the exhumation of their remains as well as perform the necessary medical and genetic analysis thereof.

The result of the efforts undertaken so far in a few dozen locations has been the discovery of the remains of nearly 700 victims of communist oppression as

procesowi najwyższych, niepodważalnych na każdym etapie standardów pracy.

Fundamentalne znaczenie ma przy tym wskazanie państwa jako głównego zleceniodawcę i zarazem organizatora projektu. Powołanie do życia przez polski parlament w 2016 roku działającego w ramach Instytutu Pamięci Narodowej Biura Poszukiwań i Identyfikacji nie oznacza powierzenia mu roli monopolisty posiadającego prerogatywy do wyłączności badań ofiar XX-wiecznych kataklizmów. Wskazuje jednak, że to instytucja państwowa jest odpowiedzialna za realizację zadania o szczególnym charakterze. Podstawą dotychczasowego sukcesu interdyscyplinarnego charakteru prowadzonych przez IPN badań jest współpraca specjalistów różnych dziedzin nauki, świadomych celu i własnej roli w złożonym przedsięwzięciu. Powodzenie całości badań zależy w dużej mierze od przygotowania merytorycznego naukowców, ich osobistego zaangażowania w skomplikowaną materię badawczą oraz stopnia ich wyspecjalizowania się w nowej i nie do końca akceptowalnej przez część środowisk akademickich przestrzeni naukowej.

Równoległe do państwowego projektu powstają masowo oddolne inicjatywy, których autorzy i członkowie niesieni modną w ostatnich latach ideą Żołnierzy Wyklętych podejmują samodzielne działania zmierzające do odkrycia miejsc pochówków ofiar. Ich prace, chociaż powodowane z reguły szlachetnymi pobudkami, obciążone są ryzykiem nierzetelnego przeprowadzenia, brakiem kompetentnych kadr oraz – z uwagi na nieznaną prawo lub jego swobodną interpretację – wejście z nim w kolizję.

W tym zakresie państwo nie znalazło jak dotąd sposobu na sformułowanie unormowań w sprawach regulujących działania grup, stowarzyszeń, fundacji i osób prywatnych zajmujących się poszukiwaniami, ekshumacjami, a nawet identyfikacjami ofiar.

Podejmując ryzyko zaprezentowania perspektyw w procesie poszukiwań nieznanymi miejsc pochówku ofiar totalitaryzmów można uznać, że będzie on nadal realizowany przez struktury państwa przy wydatnym współdziałaniu ośrodków naukowych i zatrudnionych w nich specjalistów. Bez zmiany prawa i jego bezwzględного przestrzegania trudno sobie wyobrazić poprawę sytuacji w zakresie działań podejmowanych przez coraz liczniejszą grupę pozainstytucjonalnych animatorów poszukiwań. ■

well as the positive genetic identification of more than 60 of them⁷. The individuals identified so far include the legendary commanding officers and soldiers of the anti-communist resistance: colonel Stanisław Kasznica – the last commander of the National Armed Forces (NSZ), major Zygmunt Szendzielarz, nom de guerre: “Łupaszko” – the commander of the 5th Vilnius Brigade of the Polish Home Army (AK), Danuta Siedzikówna, nom de guerre: “Inka” – the famous medical orderly, as well as major Hieronim Dekutowski (nom de guerre: “Zapora”) and major Bolesław Kontrym (nom de guerre: “Żmudzin”), both of whom were members of the Silent Unseen (Cichociemni) special-operations group.

Perspectives

The search for the unknown burial sites of the victims of totalitarian regimes is a task which goes far beyond the sphere of mere research⁸. In exercising its powers to that effect, Polish state in fact fulfils its duty towards the previous generations of Poles who fell or were murdered in the 20th century at the hands of the Third Reich, the Soviet Union, the Polish communist regime as well as Ukrainian nationalists. Due to the sheer number of Poles who lost their lives during the 20th century, the search, exhumation, and identification efforts are expected to last for decades. In order to ensure their success, one must create the appropriate conditions which not only allow for the hidden burial sites to be discovered, but also to ensure that the entire process is implemented in accordance with the highest standards so as to prevent the results of the works performed from being challenged at any stage.

It is of fundamental importance that the government is widely perceived as being the primary driving force behind the entire programme, taking full responsibility for the organisational side thereof. The establishment by the parliament of Poland of the Office of Search and Identification within the framework of the Institute of National Remembrance in 2016 does not, of course, mean that this department shall be given the role of a monopolist who has the prerogatives to exclusively investigate the victims of 20th-century cataclysms. However, the formation of the said Office indicates clearly that

the implementation of this special task is now the responsibility of a designated state institution. The successes achieved so far by the interdisciplinary research teams of the Institute of National Remembrance have hinged upon the cooperation of specialists in a variety of fields, fully conscious of the pursued objectives and their own role in this complex, challenging endeavour. The success of the entire research project will, to a great extent, depend upon the knowledge and experience of the researchers, their personal involvement with the complex issues which they face as well as the extent in which they are able to specialise in this new, pioneering area of research – one that is still not entirely accepted by certain academic circles.

In parallel to the official, state-sanctioned programme, various grassroots initiatives have sprung up, with the local leaders and their followers driven by the increasing recognition of the history of the Cursed Soldiers undertaking certain activities on their own in the hope of discovering the burial places of the victims. However, all these initiatives, despite the noble cause which they are intended to serve, face

various risks related to the unreliability of the methods used, the absence of competent staff and – due to the ignorance or the free interpretation of legal provisions – the possible conflict with the law.

In this regard, the government has so far failed to come up with a method for the formulation of specific rules which would govern the operations of groups, societies, foundations, and individuals who engage in the search, exhumation, and even identification of the victims.

If we therefore choose to risk presenting future perspectives of the efforts aimed at the identification of the unknown burial sites of the victims of totalitarian regimes, we may assume that these efforts will continue to be driven by government structures, with a pronounced involvement of various research institutions as well as specialists which they employ. Without any changes in the law and its absolute observance it is difficult to envisage a decisive improvement in the situation with regards to the increasing number of non-institutional initiators of the search. □

Dr hab. Krzysztof Szwagrzyk, historyk, badacz komunistycznego aparatu terroru. W latach 2001-2012 naczelnik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN we Wrocławiu. Od 2012 roku Pełnomocnik Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej do spraw poszukiwań nieznanymi miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego 1944-1956, kierujący działaniami badawczymi i ekshumacyjnymi m.in. na kwaterze „Ł” Cmentarza Powązkowskiego Wojskowego w Warszawie. Do jego publikacji należą m.in.: *Golgota Wrocławska 1945-1956*, *Zbrodnie w majestacie prawa*, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945-1956*, *Prawnicy czasu bezprawia*. *Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944-1956*. Autor i współautor 22 książek i ponad 170 artykułów naukowych i popularnonaukowych.

Krzysztof Szwagrzyk, Ph.D. with habilitation, historian, researcher of the communist machinery of oppression. Head of the Departmental Office of Public Education of the Institute of National Remembrance in Wrocław in the years 2001-2012. From 2012 acting as the Plenipotentiary of the President of the Institute of National Remembrance for the search and identification of undisclosed burial sites of the victims of communist terror in years 1944-1956, heading the research and exhumation efforts conducted, among others, on the “Ł” burial plot of the Powązki Military Cemetery in Warsaw. His publications include: *Golgota Wrocławska 1945-1956*, *Zbrodnie w majestacie prawa*, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945-1956*, *Prawnicy czasu bezprawia*. *Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944-1956*. The author and co-author of 22 books and more than 170 scientific and popular articles.

Przypisy

- 1 S. Poleszak, R. Wnuk, *Zarys dziejów polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, [w:] Wnuk R., Poleszak S., Jaczyńska A., Śladecka M. (red.), *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, Warszawa-Lublin 2007, s. XXXIX-LVI; S. Courtois, N. Werth, J. L. Panné, A. Paczkowski, K. Bartošek, J.L. Margolin, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999.
- 2 M. Szejnert, *Śród żywych duchów*, Kraków 2012.
- 3 K. Szwagrzyk, *Ślad miał po nich zaginać*, „Gość Niedzielny” 2010, nr 44, 7 listopada (dodatek historyczny IPN).
- 4 M. Trzciński (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warszawa 2013; T. Łabuszewski (red.), *Śladami zbrodni. Prze-*

Endnotes

- 1 S. Poleszak, R. Wnuk, *Zarys dziejów polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, [in:] Wnuk R., Poleszak S., Jaczyńska A., Śladecka M. (eds.), *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, Warszawa-Lublin 2007, pp. XXXIX-LVI; S. Courtois, N. Werth, J. L. Panné, A. Paczkowski, K. Bartošek, J.L. Margolin, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warsaw 1999.
- 2 M. Szejnert, *Śród żywych duchów*, Kraków 2012.
- 3 K. Szwagrzyk, *Ślad miał po nich zaginać*, “Gość Niedzielny” 2010, no. 44, 7 November (historical supplement of the IPN).
- 4 M. Trzciński (ed.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warsaw 2013; T. Łabuszewski (ed.), *Śladami zbrodni. Przewodnik*

- wodnik po miejscach represji komunistycznych lat 1944-1956, Warszawa 2012; K. Szwagrzyk, *Wykorzystywanie zwłok więźniów do celów medycznych na przykładzie działań Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu*, „Biuletyn Informacyjny AK” 2003, nr 72 (76), s. 12-14.
- 5 K. Szwagrzyk, A. Ossowski, Ł. Szleszkowski, *Poszukiwania miejsc pochówków i metoda identyfikacji ofiar komunizmu w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 2013, t. 45, nr 4, s. 199-207.
 - 6 J. Kawecki, K. Szwagrzyk, Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser-Wójcik, *Współpraca medyka sądowego z Instytutem Pamięci Narodowej – opis przypadku*, [w:] XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii. Gdańsk, 6-18 września 2010, plakat, streszczenia, s. 9.
 - 7 Zob. m.in. L. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, B. Świątek, *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part I – historical outline and results of research conducted prior to exhumations performed in 2011*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, nr 62 (1), s. 14-20; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, B. Świątek, *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part II – analysis of gunshot injuries and an attempt at reconstructing the course of execution*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, nr 62 (2), s. 87-97; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *Gunshot wounds (resulting from execution) of exhumed victims of the communist regime in Poland*, „Legal Medicine” 2014, nr 16, s. 201-207; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, P. Konczewski, J. Kawecki, B. Świątek, *Exhumation research concerning the victims of political repressions in 1945-1956 in Poland: a new direction in forensic medicine*, „Forensic Science International” 2014, t. 235, s. 103.e1-103.e6; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *Poszukiwania masowych grobów żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych zamordowanych we wrześniu 1946 r. na Opolszczyźnie – wyniki badań sądowo-medycznych*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2015, nr 65, s. 17-36; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *The possibility of establishing causes of death on the basis of the exhumed remains of prisoners executed during the communist regime in Poland: the exhumations at Powązki Military Cemetery in Warsaw*, „International Journal of Legal Medicine” 2015, nr 129 (4), s. 801-806; Ł. Szleszkowski, K. Szwagrzyk, A. Thannhäuser, *The polish experience in the search for the graves of the victims of communism*, „Archival Bulletin” 2016, nr 16, s. 160-169; K. Szwagrzyk, „Łączka” – zbiorowa mogiła Żołnierzy Wyklętych/Niezlomnych, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym” 2016, nr 2, s. 217-220; K. Szwagrzyk, „Łączka” – narodowy panteon, „Ekspresje” 2014, t. 5, s. 82-89; K. Szwagrzyk, *Bohaterowie pod cmentarnym murem*, „Nasz Dziennik” 2016, 1 marca; K. Szwagrzyk, *Ekshumacje w działaniach Oddziału IPN we Wrocławiu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2007, nr 4, s. 40-48; K. Szwagrzyk, *Kwaterna „Ł”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2013, nr 38, s. 159-180; K. Szwagrzyk, *Kwaterna więzienne Cmentarza Osobowickiego we Wrocławiu*, „Biuletyn IPN” 2003, nr 7 (30), s. 19-28; K. Szwagrzyk, *Państwo spełnia swoją powinność*, „Deбата” 2012, nr 2, s. 33; K. Szwagrzyk, *Pola śmierci. Kwaterna ofiar terroru komunistycznego na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski” 2011, nr 2, s. 38-45; K. Szwagrzyk, *po miejscach represji komunistycznych lat 1944-1956*, Warszawa 2012; K. Szwagrzyk, *Wykorzystywanie zwłok więźniów do celów medycznych na przykładzie działań Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu*, „Biuletyn Informacyjny AK” 2003, no. 72 (76), pp. 12-14.
 - 5 K. Szwagrzyk, A. Ossowski, Ł. Szleszkowski, *Poszukiwania miejsc pochówków i metoda identyfikacji ofiar komunizmu w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 2013, vol. 45, no. 4, pp. 199-207.
 - 6 J. Kawecki, K. Szwagrzyk, Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser-Wójcik, *Współpraca medyka sądowego z Instytutem Pamięci Narodowej – opis przypadku*, [in:] XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii. Gdańsk, 6-18 września 2010, poster, summaries, p. 9.
 - 7 Cf. e.g. L. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, B. Świątek, *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part I – historical outline and results of research conducted prior to exhumations performed in 2011*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, no. 62 (1), pp. 14-20; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, B. Świątek, *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part II – analysis of gunshot injuries and an attempt at reconstructing the course of execution*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, no. 62 (2), pp. 87-97; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, J. Kawecki, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *Gunshot wounds (resulting from execution) of exhumed victims of the communist regime in Poland*, „Legal Medicine” 2014, no. 16, pp. 201-207; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, P. Konczewski, J. Kawecki, B. Świątek, *Exhumation research concerning the victims of political repressions in 1945-1956 in Poland: a new direction in forensic medicine*, „Forensic Science International” 2014, vol. 235, pp. 103.e1-103.e6; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *Poszukiwania masowych grobów żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych zamordowanych we wrześniu 1946 r. na Opolszczyźnie – wyniki badań sądowo-medycznych*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2015, no. 65, pp. 17-36; Ł. Szleszkowski, A. Thannhäuser, K. Szwagrzyk, T. Jurek, *The possibility of establishing causes of death on the basis of the exhumed remains of prisoners executed during the communist regime in Poland: the exhumations at Powązki Military Cemetery in Warsaw*, „International Journal of Legal Medicine” 2015, no. 129 (4), pp. 801-806; Ł. Szleszkowski, K. Szwagrzyk, A. Thannhäuser, *The polish experience in the search for the graves of the victims of communism*, „Archival Bulletin” 2016, no. 16, pp. 160-169; K. Szwagrzyk, „Łączka” – zbiorowa mogiła Żołnierzy Wyklętych/Niezlomnych, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym” 2016, no. 2, pp. 217-220; K. Szwagrzyk, „Łączka” – narodowy panteon, „Ekspresje” 2014, vol. 5, pp. 82-89; K. Szwagrzyk, *Bohaterowie pod cmentarnym murem*, „Nasz Dziennik” 2016, March 1; K. Szwagrzyk, *Ekshumacje w działaniach Oddziału IPN we Wrocławiu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2007, no. 4, pp. 40-48; K. Szwagrzyk, *Kwaterna „Ł”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2013, no. 38, pp. 159-180; K. Szwagrzyk, *Kwaterna więzienne Cmentarza Osobowickiego we Wrocławiu*, „Biuletyn IPN” 2003, no. 7 (30), pp. 19-28; K. Szwagrzyk, *Państwo spełnia swoją powinność*, „Deбата” 2012, no. 2, p. 33; K. Szwagrzyk, *Pola śmierci. Kwaterna ofiar terroru komunistycznego na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski”

- grzyk, *Poszukiwania i odnalezienie szczątków mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym”* 2016, nr 1, s. 131-139; K. Szwagrzyk, *Z ryngrafami na piersi*, „Polska Zbrojna” 2016, 1 marca.
- 8 Aktualny stan badań archeologicznych i wkład archeologii w proces poszukiwań i ekshumacji przedstawiono w pracach: O. Ławrynowicz, J. Żelazko (red.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015; M. Trzciniński (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warszawa 2013; A.I. Zalewska (red.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 2011, no. 2, pp. 38-45; K. Szwagrzyk, *Poszukiwania i odnalezienie szczątków mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym”* 2016, no. 1, pp. 131-139; K. Szwagrzyk, *Z ryngrafami na piersi*, „Polska Zbrojna” 2016, 1 March.
- 8 The current state of archaeological research and the contribution of archaeologists towards the search and exhumation process is presented in the following works: O. Ławrynowicz, J. Żelazko (eds.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015; M. Trzciniński (ed.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warsaw 2013; A.I. Zalewska (ed.), *Archeologia współczesności*, Warsaw 2016.

Bibliografia / Bibliography

- Courtois S., Werth N., Panné J.L., Paczkowski A., Bartošek K., Margolin J.L., *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999.
- Kawecki J., Szwagrzyk K., Szleszkowski Ł., Thannhäuser-Wójcik A., *Współpraca medyka sądowego z Instytutem Pamięci Narodowej – opis przypadku*, [w:] XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii. Gdańsk, 6-18 września 2010, plakat, streszczenia.
- Łabuszewski T. (red.), *Śladami zbrodni. Przewodnik po miejscach represji komunistycznych lat 1944-1956*, Warszawa 2012.
- Ławrynowicz O., Żelazko J. (red.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015.
- Poleszak S., Wnuk R., *Zarys dziejów polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956* [w:] Wnuk R., Poleszak S., Jaczyńska A., Śladecka M. (red.), *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, Warszawa-Lublin 2007, s. XXXIX-LVI.
- Szejnert M., *Śród żywych duchów*, Kraków 2012.
- Szwagrzyk K., *Ślad miał po nich zginąć*, „Gość Niedzielny” 2010, nr 44, 7 listopada (dodatek historyczny IPN).
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Kawecki J., Szwagrzyk K., Świątek B., *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part I – historical outline and results of research conducted prior to exhumations performed in 2011*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, nr 62 (1), s. 14-20.
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Kawecki J., Szwagrzyk K., Świątek B., *Reconstruction of methods of execution of the death penalty by shooting in the years 1949-1954 based on exhumation research of “prison fields” in Osobowicki Cemetery in Wrocław Part II – analysis of gunshot injuries and an attempt at reconstructing the course of execution*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2012, nr 62 (2), s. 87-97.
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Kawecki J., Szwagrzyk K., Jurek T., *Gunshot wounds (resulting from execution) of exhumed victims of the communist regime in Poland*, „Legal Medicine” 2014, nr 16, s. 201-207.
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Szwagrzyk K., Konczewski P., Kawecki J., Świątek B., *Exhumation research concerning the victims of political repressions in 1945-1956 in Poland: a new direction in forensic medicine*, „Forensic Science International” 2014, t. 235, s. 103.e1-103.e6.
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Szwagrzyk K., Jurek T., *Poszukiwania masowych grobów żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych zamordowanych we wrześniu 1946 r. na Opolszczyźnie – wyniki badań sądowo-medycznych*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2015, nr 65, s. 17-36.
- Szleszkowski Ł., Thannhäuser A., Szwagrzyk K., Jurek T., *The possibility of establishing causes of death on the basis of the exhumed remains of prisoners executed during the communist regime in Poland: the exhumations at Powązki Military Cemetery in Warsaw*, „International Journal of Legal Medicine” 2015, nr 129 (4), s. 801-806.
- Szleszkowski Ł., Szwagrzyk K., Thannhäuser A., *The polish experience in the search for the graves of the victims of communism*, „Archival Bulletin” 2016, nr 16, s. 160-169.
- Szwagrzyk K., *Wykorzystywanie zwłok więźniów do celów medycznych na przykładzie działań Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu*, „Biuletyn Informacyjny AK” 2003, nr 72 (76), s. 12-14.
- Szwagrzyk K., *Kwatery więzienne Cmentarza Osobowickiego we Wrocławiu*, „Biuletyn IPN” 2003, nr 7 (30), s. 19-28.
- Szwagrzyk K., *Ekshumacje w działaniach Oddziału IPN we Wrocławiu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2007, nr 4, s. 40-48.
- Szwagrzyk K., *Pola śmierci. Kwatery ofiar terroru komunistycznego na Cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski” 2011, nr 2, s. 38-45.
- Szwagrzyk K., *Państwo spełnia swoją powinność*, „Debata” 2012, nr 2.
- Szwagrzyk K., Ossowski A., Szleszkowski Ł., *Poszukiwania miejsc pochówków i metoda identyfikacji ofiar komunizmu w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 2013, t. 45, nr 4, s. 199-207.

Szwagrzyk K., *Kwatera „Ł”, „Zeszyty Historyczne WiN-u”* 2013, nr 38, s. 159-180.

Szwagrzyk K., *„Łączka” – narodowy panteon*, „Ekspresje” 2014, t. 5, s. 82-89.

Szwagrzyk K., *„Łączka” – zbiorowa mogiła Żołnierzy Wyklętych/ Niezłomnych*, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym” 2016, nr 2, s. 217-220.

Szwagrzyk K., *Bohaterowie pod cmentarnym murem*, „Nasz Dziennik” 2016, 1 marca.

Szwagrzyk K., *Poszukiwania i odnalezienie szczątków mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”*, „Wykłęci. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym” 2016, nr 1, s. 131-139.

Szwagrzyk K., *Z ryngrafami na piersi*, „Polska Zbrojna” 2016, 1 marca.

Trzeciński M. (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warszawa 2013.

Zalewska A.I. (red.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.